

УДК 316.614

DOI:

Юлія Грач, кандидат педагогічних наук, доцент
кафедри соціальної роботи і соціальної педагогіки
Хмельницького національного університету

ДЕЯКІ АСПЕКТИ СОЦІАЛІЗАЦІЇ СУЧАСНОЇ ДИТИНИ У КОНТЕКСТІ ЗАДОВОЛЕННЯ ЇЇ СОЦІАЛЬНИХ ПОТРЕБ

Формування й розвиток особистості сучасної дитини зумовлений низкою соціально зумовлених впливів середовища. Соціально-виховними умовами у цьому контексті виступають як позитивні, так і негативні спрямовані соціальні чинники соціалізації дитини у сучасному світі. Глобалізаційні зміни у соціальному, економічному, екологічному та політичному вимірах суспільства слугують тією платформою, на якій вибудовуються якісно і кількісно нові цінності, орієнтири, ставлення до світу, до самого себе, до життя взагалі. Вимоги та виклики сучасного світу нерідко суперечать соціальним і психологічним можливостям особистості дитини, ускладнюють, а, подекуди, й унеможливають гармонійний розвиток і соціалізацію дитини. Не заперечуючи зроблених сучасною наукою висновків щодо процесу соціалізації та задоволення соціальних потреб дитини, вважаємо за доцільне детальніше обґрунтувати деякі аспекти розвитку та соціалізації дитини у контексті задоволення її соціальних потреб. У статті автор пропонує до розгляду результати спостереження взаємодії соціально-виховних впливів інститутів соціалізації на процес розвитку й становлення особистості дитини у контексті задоволення її соціальних потреб.

Ключові слова: соціалізація; соціальний розвиток; соціальна потреба; соціальна ситуація розвитку.
Лім. 10.

Yuliya Hrach, Ph.D. (Pedagogy), Associate Professor of the
Social Work and Social Pedagogy Department
Khmelnitskiy National University

SOME ASPECTS OF SOCIALIZATION OF THE MODERN CHILD

In the article, the author offers for consideration a thorough analysis of the definitions of “socialization”, “social institution” and “social needs” in philosophical, psychological, and socio-pedagogical research. The author focuses on determining the features of the formation and development of the modern child. The author analyzes the current trends of changes in the value orientations of the child under the influence of globalization changes in the social life of modern society. The article offers an analysis of the requirements and challenges of the modern world and opportunities for the child’s personality development in this context. The article attempts to substantiate the socially conditioned influences of the environment on the development and formation of the modern child personality. The author analyzes the semantic aspect in the context of defining the concepts “needs” and “social needs” in various scientific studies. The article presents the author’s definition of “social institution” and “social needs”. The author analyzes the socio-educational conditions in the context of socially conditioned influences of social reality. The article describes globalization changes in the social, economic, environmental, and political dimensions of society as a platform on which to build qualitatively and quantitatively new values, landmarks of the modern child, its attitude to the world, to itself, to life in general. The author considers the value aspect of the requirements and challenges of the modern world through the prism of contradictions of social and psychological capabilities of the child’s personality, difficulties in the process of harmonious development, and socialization of the child. The author substantiates some aspects of the child’s development and socialization in the context of meeting its social needs. In the article, the author proposes to consider the results of observing the interaction of social and educational influences of socialization institutions on the process of development and formation of the child’s personality in the context of meeting its social needs. The author recommends activating qualitatively new socially significant mechanisms of influence on the child’s socialization process, as well as introducing innovative models of high-quality formative and developing technologies in the process of raising a modern child.

Keywords: socialization; social development; social need; social situation of development.

Постановка й обґрунтування актуальності проблеми. Особистість сучасної дитини виступає водночас і віддзеркаленням соціальних змін в усіх сферах суспільного життя, і платформою для побудови ціннісно нових механізмів емоційно-когнітивних

новоутворень психіки дитини. Динамічність, мобільність та варіативність вимог і викликів сьогодення зумовлюють необхідність пошуку якісно нових, ефективних й реально можливих механізмів впливу на особистісний розвиток та соціалізацію дитини у сучасному світі.

Орієнтирами на цьому шляху, вважаємо, виступає конструктивне задоволення соціальних потреб сучасної дитини в умовах соціалізації

Аналіз основних досліджень і публікацій.

Проблеми соціалізації дитини знайшли досить широке відображення у дослідженнях як українських (Н. Побірченко, І. Зверева, О. Кузьменко, Ю. Возна, Л. Люта, Л. Кизименко), так і зарубіжних (І. Ніколаєва, Т. Неруш, В. Бочарова, К. Роджерс, М. Шакурова та ін.) дослідників.

Теоретико-практичному аналізу проблем співпраці соціальних інститутів у розв'язанні проблем соціалізації дитини присвячені праці українських, зокрема (О. Безпалько, А. Капська, Л. Міщик), а також зарубіжних дослідників (М. Гурьянова, Ф. Зайбель, Б. Мандей).

Проблеми змісту та сутності оцінки соціальних потреб дитини в інтеграції виховних зусиль сучасного соціуму з метою задоволення соціальних потреб дітей піднімали українські дослідники (І. Зверєвої, О. Феоктистова, Н. Чернуха та інших) і (І. Ніколаєва, В. Виготський) зарубіжні.

Метою статті є теоретичне обґрунтування особливостей соціалізації сучасної дитини в умовах задоволення її соціальних потреб.

Виклад основного матеріалу. Проблема соціального становлення дитини, її особистісного розвитку виступає пріоритетною у контексті глобалізаційних змін сучасного світу. Можливості, які надає інформаційний простір планетарного масштабу, та пов'язані з цим ризики й деформації світосприйняття, слугують водночас і умовою всебічного розвитку особистості, так і механізмом внутрішньоособистісних суперечностей, деструктивних змін у соціальних проявах дитини, її вчинках та ставленнях до світу і до самої себе.

Необхідною передумовою дослідження процесу соціалізації у контексті задоволення соціальних потреб дитини є з'ясування суті та особливостей досліджуваного процесу.

З метою з'ясування змісту процесу соціалізації нами здійснено спробу виявлення його сутнісних характеристик, представлених у науково-енциклопедичній літературі.

У психологічному словнику за редакцією Н. Побірченко соціалізація визначається як "...процес входження особистості в соціальне середовище, пристосування до нього, його освоєння, в тому числі і творче. В процесі соціалізації відбувається перетворення соціального досвіду у власні установки, цінності, орієнтації, засвоєння соціальних норм, ролей, навичок. Соціалізація продовжується все життя, проходить ряд етапів, включаючи і навчання. Суспільство через соціальні інститути планує і

здійснює соціалізацію різних вікових і професійних груп суспільства, перш за все молоді. Процес соціалізації включає формування соціальних зв'язків, знайомство з культурою, розвиток самосвідомості, уявлення про себе, соціальне пізнання, засвоєння і програвання ролей, реалізація навичок діяльності і систем соціальної орієнтації". Соціалізація – практика, де індивід має поле для власної творчості, – це відрізняє соціалізацію від виховання. Джерелом соціалізації індивіда виступають: а) передача культури через сімейний та інші соціальні інститути, і передовсім через систему освіти, навчання і виховання; б) взаємний вплив людей у процесі спілкування і спільної діяльності; в) первинний досвід, пов'язаний з періодом раннього дитинства, з формуванням основних психічних функцій і елементарних форм суспільної поведінки; г) процеси саморегуляції, які співвідносяться з поступовою заміною зовнішнього контролю індивідуальної поведінки на внутрішній самоконтроль. Процес соціалізації можна охарактеризувати як поступове розширення у міру набуття індивідом соціального досвіду сфери його спілкування і діяльності, як процес розвитку саморегуляції і становлення самосвідомості й активної життєвої позиції [5, 279].

У педагогічному словнику за редакцією Семена Гончаренка дефініція соціалізації обґрунтовується як "...процес залучення індивіда до системи суспільних відносин, формування його соціального досвіду, становлення й розвитку як цілісної особистості. Соціалізація передбачає взаємодію людини з соціальним оточенням, яке впливає на формування її певних соціальних якостей та рис, на активне засвоєння й відтворення нею системи суспільних зв'язків. Розрізняють первинну (дитинство, підлітковий вік, юність) і вторинну (зрілий вік), а також дотрудову, трудову і післятрудова соціалізацію" [8, 279].

У словнику-довіднику соціальної роботи дещо по-іншому автор підходить до визначення поняття соціалізації – "...процес становлення особистості, засвоєння індивідом цінностей, норм, установок, зразків поведінки, притаманних даному суспільству, соціальній групі, тій або іншій спільноті людей. Соціалізація здійснюється в трьох основних сферах: діяльність, спілкування і самосвідомість" [2].

Для нашого дослідження цінними є висновки української дослідниці Ю. Возної, яка визначає процес соціалізації як "...багатогранний і складний процес, пов'язаний з оволодінням особистістю знаннями, суспільним досвідом, формуванням загально цивілізаційних ціннісних орієнтацій, засвоєнням норм, принципів і правил людського

співжиття, актуалізацією особистісного життєвого і професійного самовизначення, що сприяє формуванню власної соціальної позиції й передбачає успішну інтеграцію в соціальне середовище та реалізацію себе як активного творчого суб'єкта соціальної дійсності" [1, 37].

У соціальній педагогіці соціалізація трактується як: – "...двосторонній, взаємозумовлений процес взаємодії людини і соціального середовища, що передбачає її включення до системи суспільних відносин" (А. Капська) [7].

Процес соціалізації сучасної дитини може проходити у спеціально створених для цього соціальних інститутах, якими у сучасному виховному просторі виступають система навчально-виховних закладів, позанавчальні культурно-дозвіллеві центри, центри розвитку дитини тощо. Поряд з цим соціалізація дитини проходить також в умовах стихійного впливу часто протилежно спрямованих факторів навколишнього середовища. Можливі ризики стихійної соціалізації зумовлені змінами цінностей сучасного соціального буття, вільним доступом до інформації різного рівня, не контрольованістю та безвідповідальністю у міжособистісних взаєминах між дітьми тощо.

Виходячи зі змістового акценту теми нашого дослідження, вважаємо за доречне здійснити аналіз сутності терміна "соціальний інститут". Не заперечуючи численні висновки науковців щодо обґрунтування поняття соціального інституту, акцентуємо увагу на соціально-виховній константі зазначеної дефініції.

У матеріалах вільної енциклопедії подається до розгляду визначення поняття "соціальний інститут" як: "...набір правил, що пов'язаний з певним соціальним контекстом, який допомагає реалізації важливих соціальних функцій. ...організована система зв'язків та соціальних норм, яка об'єднує важливі суспільні цінності та процедури, які задовольняють основні потреби суспільства. В даному випадку, суспільні цінності – поширені ідеї та цілі, суспільні процедури – стандартизовані зразки поведінки у групових процесах, система соціальних зв'язків – переплетіння ролей та статусів, завдяки яким ця поведінка здійснюється та утримується у визначених межах" [4].

Враховуючи завдання нашого дослідження, категорію "соціальний інститут" розуміємо як спеціально створений педагогічно спрямований центр організації культурно-дозвіллевої сфери з метою забезпечення якісно наповненого розвиваючого середовища для соціалізації дитини.

У контексті нашого дослідження здійснимо

аналіз дефініцій "потреба" та "соціальна потреба" у наукових дослідженнях.

У Філософському енциклопедичному словнику поняття "потреба" визначається як: "...властивість усього живого, яка спонукає його до активності або викликає інші реакції завдяки відображенню надлишку, недостатності або відсутності чинників (речовини, енергії, інформації), що позитивно чи негативно впливають на життєдіяльність організму, людської особистості, соціальної групи, історичної спільноти, суспільства загалом. Задоволення існуючих та виникнення нових потреб пов'язане з процесом споживання, а також з появою нових предметів потреб. Людські потреби. мають предметну спрямованість, якій передують т.зв. пошукова поведінка в межах ситуації, коли актуалізація та конкретизація потреби. стимулює пошук предметів і способів їх задоволення (таким чином утворюється конкретно-історичний механізм виникнення, функціонування і задоволення потреби)".

У педагогічних дослідженнях заслуговує уваги обґрунтування поняття потреби К. Ушинським, який аналізує роль педагога у контексті розуміння поняття потреби: "...вихователь повинен прагнути пізнати дитину, якою вона є насправді, зі своїми слабкостями і в усій її величч, з усіма дрібними потребами і всіма великими духовними вимогами. Вихователь повинен знати спонукальні причини найбільш бридких і найбільш високих дій, історію зародження злочинних і великих думок. Тільки тоді він зможе черпати в самій природі дитини засоби виховного впливу" [9, 368].

У психологічному словнику знаходимо таке визначення поняття "потреби": "... – стан особистості, соціальної групи чи суспільства в цілому, що виражає необхідність, нужду у чомусь і є рушійною силою їх активності. П. умовно поділяють на біологічні, соціальні та особистісні. Біологічні П. направляють діяльність людини на забезпечення нужд організму: це П. у їжі, теплі, безпеці, розмноженні, русі тощо. Соціальні П. направляють діяльність людини на контакти з іншими людьми: це П. у спілкуванні, належності до якоїсь групи тощо. Особистісні П. стимулюють підтримання людиною своєї психічної самостійності й відокремленості; це П. творчого самовираження і саморозвитку, досягнення і самоствердження, росту індивідуальних можливостей та інше" [5, 213].

Враховуючи вищевикладене вважаємо необхідним здійснити аналіз поняття "соціальні потреби" крізь призму дефініції "культурні потреби". У цьому контексті відзначимо висновки сучасної дослідниці С. Рашидової, у науковій праці

якої викладено змістовні обґрунтування зазначених понять на основі міркувань С. Рубінштейна: "...якщо говорити про культурні потреби людини, то внутрішні мотиви зазвичай набагато більшою мірою відповідають дійсним її потребам, є смислоутворюючими і здатні надавати їй діяльності найефективнішу дію. Але в той же час, завдяки саме зовнішнім мотивуючим чинникам, найчастіше відбувається перше звернення молодого людини, наприклад, до художньої культури і з'являється можливість для становлення і розвитку її культурних потреб. Міра впливу зовнішніх причин на людину визначається тим, який відгук у неї знаходить ця зовнішня дія. Роль суб'єктивного чинника тут дуже велика. В даному випадку яскраво виявляється феномен співвідношення "зовнішнього" і "внутрішнього", який розглядав відомий радянський психолог С. Рубінштейн. Він запропонував принцип детермінізму, згідно з яким ефект будь-якої зовнішньої дії залежить не лише від характеру зовнішніх причин, але і від активності внутрішніх умов. У результаті характер активності людини у сфері художньої культури залежатиме не стільки від самого подразника, скільки від системи цінностей, що визначає значущість її для індивіда. Внутрішні механізми особи – мотиваційний, диспозиційний і пам'ять – дозволяють зрозуміти і описати суб'єктивну детермінацію її поведінки. Сама поведінка є системою вчинків особи, в яких відбиваються (з різною мірою адекватності) елементи всіх механізмів, – потреби, інтереси, ціннісні орієнтації, мотиви, стимул-реакції, установки, диспозиції, знання, оперативна інформація тощо. Робота цих механізмів визначає спосіб життя особи. Але особа не автономна, вона залежить від зовнішнього світу, тому її внутрішній світ відображає об'єктивні обставини, потреби, що обумовлюють її інтереси. Всі внутрішні елементи структури особи тісно пов'язані з соціальними умовами, з суспільством в цілому" [6, 117].

Нам імponує думка сучасної дослідниці Л. Лютої про зміст соціальних потреб у діалогічному контексті: "...соціальні потреби постають як поєднання біологічної та соціальної складової. Біологічне проявляється у вроджених прагненнях. Соціальне формується в процесі соціалізації, входження особистості у суспільство та сферу міжособистостісних відносин" [3, 136].

Виходячи з розуміння дефініцій "культурні потреби" та "соціальні потреби" у різних наукових дослідженнях, поняття "соціальні потреби" розуміємо як духовно-предметну спрямованість особистості в процесі розвитку та соціалізації, яка

визначається здатністю до соціальної взаємодії, до реалізації внутрішніх прагнень та проявів зовнішніх реакцій відповідно до змін у соціальному житті дитини.

Забезпечення здатності до соціальної взаємодії особистості дитини здійснюють соціальні інститути. Саме у сфері впливу поєднання соціально-виховних зусиль соціальних інституцій перебуває розвиток, становлення, соціалізація та задоволення соціальних потреб сучасної дитини. Міра цієї взаємодії, рівень злагодження і врахування можливостей, запитів та інтересів особистості визначає і спрямовує кінцевий результат формування гармонійної особистості, здатної до адаптивних конструктивних реакцій на глобалізаційні зміни у сучасному соціальному середовищі.

Висновки. Соціальні потреби сучасної дитини виступають і умовою здійснення успішної соціалізації, і механізмом зміни внутрішнього світосприйняття та зовнішніх поведінкових реакцій особистості. У цьому контексті зазначимо, що переломним моментом набуття нових цінностей у світосприйнятті виступають чинники, які зумовлюють процес задоволення або незадоволення соціальних потреб дитини. Інакше кажучи, соціально спрямовані та стихійні впливи усіх соціальних інститутів виступають соціально-виховним механізмом дії на шляху становлення особистості дитини.

Рекомендації. У сучасних умовах виховання дитини процес соціалізації у більшості випадків об'єктивним, проте він носить нескоординований, а інколи – суперечливий характер і тому потребує координації, інтеграції і корекції. У цьому контексті варто актуалізувати роль та соціальне значення соціально-виховних механізмів у процесі соціалізації сучасної дитини. де визначальним соціально-виховним механізмом у цьому контексті виступає взаємодія усіх соціальних інститутів. Рекомендуємо активізувати якісно нові соціально значимі механізми впливу на процес соціалізації дитини, впровадити інноваційні моделі якісних формувально-розвивальних технологій у процесі виховання сучасної дитини.

Перспективи подальших досліджень. Напрями подальших досліджень окресленої проблеми полягають у розробці соціально-орієнтованих інноваційних форм та методів організації соціально-виховного процесу, соціально-орієнтованої організації дозвілля і мотиваційному заохоченні дітей до продуктивного дозвілля.

ЛІТЕРАТУРА

1. Возна Ю. В. Соціалізація учнівської молоді

в процесі функціонування соціально-педагогічного комплексу. дис... кандидата пед. наук: 13.00.05. Київ, 2012. 276 арк.

2. Кизименко Л. Д., Бедна Л. М. Словник-довідник соціального працівника для студентів та соціальних працівників. Міні-гlossenарій. Львів: ДЦ МОУ, 2000. 67 с.

3. Люта Л. П. Інституціоналізація соціальних потреб як передумова виникнення соціальної роботи. *Актуальні проблеми психології*, 2014. Том 7, вип.35, С. 134–142.

4. Матеріали вільної енциклопедії – Вікіпедії. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki>

5. Психологічний словник / За заг. ред. Н.А. Побірченко. Київ, 2007. 543 с.

6. Рашидова С. С. Визначення феномену і поняття “потреба”. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*. 2015. № 5 (68). С. 113–119.

7. Технології соціальної роботи: навч. посіб. / за ред. А. Й. Капської. Київ: Знання, 2010. 351 с.

8. Український педагогічний словник / За заг. ред. Гончаренко С. Київ: “Либідь”, 1997 р. 612 с.

9. Ушинський К. Д. Избранные педагогические произведения. Москва: Просвещение, 1968. 556 с.

10. Філософський енциклопедичний словник / За заг.ред. В. І. Шинкарук. Київ, 2002 р. 612 с.

REFERENCES

1. Vozna, Yu.V. (2012). Sotsializatsiia uchnivskoi molodi v protsesi funktsionuvannia sotsialno-pedahohichnoho kompleksu [Socialization of student youth in the process of functioning of social and pedagogical complex]. *Candidate's thesis*. Kyiv. [in Ukrainian].

2. Kyzylenko, L. D. & Biedna, L. M. (2000). Slovyk-dovidnyk sotsialnoho pratsivnyka dlia studentiv ta sotsialnykh pratsivnykiv [Dictionary-reference book of a social worker]. Lviv, 67 p. [in Ukrainian].

3. Liuta, L. P. (2014). Instytutsionalizatsiia sotsialnykh potreb yak peredumova vynyknennia sotsialnoi roboty [Institutionalization of social needs as a prerequisite for the emergence of social work]. Kyiv, *Actual problems of psychology*. Volume 7, issue 35. pp. 134–142. [in Ukrainian].

4. Materialy vilnoi entsyklopedii – Vikipedii [Materials of the free encyclopedia-Wikipedia]. Available at: <https://uk.wikipedia.org/wiki>. [in Ukrainian].

5. Pobirchenko, N.A. (2007). Psykholohichnyi slovyk [Psychological dictionary]. Kyiv, 543 p. [in Ukrainian].

6. Rashydova, S. S. (2015). Vyznachennia fenomenu i poniattia “potreba” [Definition of the phenomenon and the concept of “need”]. *Spirituality of the individual: methodology, theory and practice*. Kyiv, No. 5 (68). pp. 113–119. [in Ukrainian].

7. Kapska, A.J. (2010). Tekhnolohii sotsialnoi roboty: navch. posib. [Technologies of social work]. Kyiv, 351 p. [in Ukrainian].

8. Goncharenko, S. (1997). Ukrainskyi pedahohichnyi slovyk [Ukrainian pedagogical dictionary]. Kyiv, 612 p. [in Ukrainian].

9. Ushynskiy, K. D. (1968). Izbrannye pedagogicheskie proizvedeniya [Selected pedagogical works]. Moscow, 556 p. [in Russian].

10. Shynkaruk, V.I. (2002). Filozofskiy entsyklopedychnyi slovyk [Philosophical encyclopedic dictionary]. Kyiv, 612 p. [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 16.07.2020

“Власне розуміння доброчесності і вад – найголовніше. Якщо цього розуміння немає, усе стає хистким”.

*Цицерон
давньоримський філософ та літератор*

“Прагни не до того, щоб добитися успіху, а до того, щоб твоє життя мало сенс”.

*Альберт Ейнштейн
один з найвизначніших фізиків ХХ століття*

“Молода людина повинна шукати ту єдину іскру індивідуальності, яка відрізняє її від інших людей, і розпалювати її всіма силами... Не давайте іскрі згаснути”.

*Генрі Форд
американський конструктор*

